TOPONIMIE ŞI DIALECTOLOGIE

ADRIAN REZEANU

1. Numeroasele studii consacrate în ultimul timp analizei raportului dintre cele două discipline lingvistice au evidenţiat, până la un anumit nivel, atât intercondiţionalităţi şi determinări în procesul de formare a toponimelor, cât şi posibilitatea de tezaurizare în formula toponimică a „graiului pământului”[1].

Faptele dialectale, ca un conglomerat de nivele fonetic, lexico-semantic şi derivaţional reprezintă straturi de sedimente, condiţionate istoric şi cultural şi reflectate în diferite compartimente toponimice la nivelul formulei de desemnare a realităţii.

Dicţionarul toponimic al României, realizat pe provincii istorice, ca deziderat naţional, a încercat să cumuleze în câmpul semantic al formulei denominative şi aspectele dialectale, mai ales la nivel lexical, reuşind, pe lângă o inventariere notabilă a termenilor geografici populari, să marcheze şi o dinamică vie a raportului dintre toponim şi termenul entopic corespunzător[2].

Realizarea dicţionarului pe provincii istorice, de către cercetători şi cadre universitare din centrele reprezentative, a determinat şi gruparea principiilor de redactare potrivit cu realitatea geografică de pe teren, precum şi în acord cu normele de redactare caracteristice viziunii de ansamblu a grupurilor de autori[3].

Pe de altă parte, microsistemele toponimice au trăsături distincte, aşa încât formulele de desemnare toponimică şi antroponimică sunt marcate de graiul în care se formează şi păstrează particularităţile specifice acestuia[4].

---

[1] A. I. Eremia, *Graiul pământului*, Chişinău, 1981.

[2] Vezi Gh. Bolocan, Cristian Ionescu, *Dicţionarul toponimic al României*, în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 197–206.

[3] Vezi D. Loşonţi, I. Roşianu, *Principii şi norme de culegere a materialului pentru „Dicţionarul toponimic al Transilvaniei”*, în SO, II, 1981, p. 92–104; Emilian N. Burețea, *Unele aspecte ale relaţiei dintre toponimic şi apelativ în toponimia din Oltenia*, în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 207–214; Rodica Sufleţel, *Lexic dialectal în toponimia din sud-estul Banatului*, în SO, II, 1981, p. 193; Gh. Bolocan, *Sistemul entopic al limbii române şi rolul lui în toponimie*, în LR, XXV, 1976, nr. 2, p. 205–208; Dragoş Moldoveanu, *Chestionar toponimic şi entopic general cu un glosar de entopice onomasiologice*, Iaşi, 1978.

[4] Cf. Gheorghe Moldoveanu, *Raportul dintre toponimie şi graiurile locale cu referire la bazinul Milcovului (judeţul Vrancea)*, în SO, II, 1981, p. 184–193; Al. Cristureanu, *Concordanţe între antroponimie şi dialectologie*, în SO, II, 1981, p. 41–53.

FD, XXVII, Bucureşti, 2008, p. 37–43

BDD-A15274 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:03 UTC)

2. Toponimia a reprezentat pentru dialectologie un depozitar al fenomenelor lingvistice, asigurând în acest fel „conservarea stărilor de limbă mai vechi”[5], care, în alte segmente ale graiurilor au dispărut pe cale naturală odată cu dispariția vorbitorilor locali, dar şi prin pătrunderea masivă prin mass media a aspectelor normate ale limbii literare.

Fazele diacronice înregistrate de toponimie, în acord cu transferurile permanente de nume şi de sens, dar şi cu particularitățile graiului local care au generat şi au marcat denominația, au plasat numele de loc în diferitele arii teritoriale geografice, marcate şi acestea, la rândul lor, de specificul graiului local[6].

În acest fel, onomastica constituie probatoriul, particularizat şi el pe perioade şi segmente teritoriale, prin care fenomenele şi tendințele de evoluție din vorbirea unei zone apar imortalizate în formule de desemnare locală. Dialectologul poate vedea astfel în toponim atât straturi de sedimentare în acord cu evoluția şi cu particularitățile graiurilor actuale, cât şi stadiul concret al întregului ansamblu lexical dialectal.

Ca marcă a raportului dintre toponimie şi dialectologie la nivel lexical, subliniem statutul terminologiei entopice generale, care constituie, printre altele, la nivel statistic lexicografic, o sursă importantă în procesul de formare a toponimelor[7].

Aportul toponimului ca depozitar relativ stabil al entopicului extras dintr-o arie teritorială dialectală şi plasat într-o formulă toponimică este cu atât mai însemnat cu cât toponimul manifestă tendințe conservatoare, iar modificări ale acestuia, dacă au loc, se realizează numai la nivelul structurilor compuse, care pot să penetreze spații şi să se încadreze în alt sistem evolutiv lexical[8].

3. Diferitele aspecte care privesc raportul dintre toponimie şi dialectologie, sesizate de unii dintre cercetători, au fost asociate pentru perioade mai vechi, dar şi actuale în mare măsură, cu materialul dialectal din *Atlasul lingvistic român*. S-au putut astfel stabili concordanțe între ariile de formare toponimică şi zonele de circulație a entopicelor corespunzătoare[9].

4. Există şi situații când toponimele care provin de la un entopic toponimizat constituie o abatere de la normele de geneză, în sensul că entopicul ca bază de formare a dispărut dintr-o arie teritorială, care ar putea să coincidă cu teritoriul de

[5] Vezi Gh. Bolocan, *Toponimie şi dialectologie*, în LR, XXXIX, nr. 5–6, 1990, p. 381.

[6] Vezi, în acest sens, Gh. Dragu, *Toponimie geografică*, cap. *Raportul apelative-toponime*, Bucureşti, 1973, p. 89–121; I. Conea, *Toponimia şi cercetarea toponimică în cadrul geografiei*, Bucureşti, 1969, p. 244 şi urm.

[7] Marius Sala, *În legătură cu raportul dintre evoluția apelativelor şi a toponimicelor*, în SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 337–348.

[8] Vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 496; „Devenind toponimice, elementele lexicale şi-au păstrat în general, aspectul şi sensul, pe care le aveau în momentul când au căpătat această nouă funcțiune. Dar ca apelative propriu-zise, ele au suferit adesea diverse modificări, care n-au putut atinge şi toponimele corespunzătoare, dat fiind relativa izolare a acestora”.

[9] Vezi, în acest sens, printre altele, Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980; Ilie Dan, *Lexicul dialectal în toponimia românească*, în LR, XXXV, nr. 3, 1986, p. 211–217.

BDD-A15274 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:03 UTC)

circulaţie marcat al toponimului corespunzător. Astfel de discordanţe plasează toponimele în discuţie către zona faptelor vii de limbă vorbită pentru un spaţiu stabilit[10].

5. În sens diacronic, raportul dintre toponimie şi dialectologie este marcat de procesul de stratificare, îndeobşte acceptat şi analizat de către toponomaşti. Stratificarea în toponimie este asociată cu mişcările metanastasice, care au produs efecte directe în procesul de formare toponimică, precum şi în circulaţia acestora pe largi paliere teritoriale[11].

Populaţia deplasată pe alte teritorii, ca purtătoare ale graiului vorbit în spaţiul iniţial, va determina la nivelul noii denominaţii locale, o serie de procese între care două sunt edificatoare pentru raportul exercitat între toponimie şi dialectologie, ca discipline lingvistice.

Pe de o parte, sunt create noi denumiri având la bază termeni entopici necunoscuţi noii locaţii, iar, pe de altă parte, şi ca urmare a primei etape, se vor suprapune pe verticală pentru acelaşi denotat local două individualităţi toponimice, uneori tautologice. În ambele situaţii apar ambiguităţi până în momentul în care desemnarea primară locală a entităţii topografice este eliminată.

Clarificarea poziţiei termenilor entopici, ca parte structurală într-un toponim local, este determinată şi de circulaţia pe orizontală a toponimului primar, adică transgresarea din denotat în denotat, păstrându-se intactă forma, dar cu unele diminuări sau restrângeri semantice.

6. Procesul de stratificare este valabil şi pentru etapele iniţiale, caracteristice în formarea şi evoluţia aşezărilor umane, chiar până la faza de urbanizare timpurie. Hotărniciile secolului al XIX-lea referitoare la târgul moldovenesc indică un spaţiu presărat denominativ eterogen, în care termenii entopici oglindesc, într-o primă fază, o realitate topografică concretă desemnată în acord cu graiul local, asaltat însă de germenii factorului literar. De exemplu:

Şleahul **Dorohoiului** → *Drumul* **Dorohoiului** (Botoşani, **1850**, f. 130) → *Suşaua* **Dorohoiului**[12];

În *Răspintenea* → În *Răscruci* (f. 131)

Cişmeaua **lui Rădoi** → *Fântâna* **din Armenime** (Focşani, **1851**, p. 208);

Uliţa spre *Bahnă* →Uliţa spre *Balta* lui Asanachi;

Uliţa sub *Şipote* (Piatra, **1850**, f. 228);

Şoseaua *Tractului* Mari (Roman, **1850**, f. 84);

Uliţa *Prundului* (Târgu Neamţ, **1851**, f. 196).

7. Pentru detalierea celor câteva aspecte semnalate în cadrul interacţiunii dintre cele două discipline lingvistice, propunem un succint excurs în cadrul

[10] Vezi şi multe din exemplele sesizate şi analizate în lucrarea *Nume de locuri din Banat*, de Vasile Ioniţă, Timişoara, 1982.

[11] Filofteia Modoran, *Toponime care reflectă mişcări de populaţie românească pe teritoriul ţării noastre*, în LR, XXXI, 1982, nr. 1, p. 85–92.

[12] D.G.A.N., *Fond Ministerul Lucrărilor Publice. Moldova*, dosar 366/1849–1851, f. 64–208.

BDD-A15274 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:03 UTC)

lucrării *Dicţionarul toponimic al României. Muntenia*, vol. I, II, Bucureşti, 2006, 2007, unde, pe baza analizei unei serii de exemple, vom sesiza evoluţia acestui raport şi implicaţiile care apar ca urmare a diminuării semanticii iniţiale a termenilor geografici populari, dar şi a circulaţiei acestora de la un denotat la altul.

8. Potrivit principiilor iniţiale de organizare şi redactare, care au stat, de altfel, şi la baza *Dicţionarului toponimic al Olteniei*, dicţionarul amintit nu a detaliat în mod explicit aspectele dialectale, mai ales variaţiile fonetice ale lexicului toponimic întâlnit pe teren, dat fiind faptul că în lucrarea toponimică la care se face referire materialul toponimic a fost obţinut echilibrat atât din surse istorice, geografice, cartografice, administrative, cât şi din anchetele efectuate pe teren.

În ansamblu, fondul lexical toponimic fiind plasat şi atestat de-a lungul a cinci secole, cu sincope inerente, nu permite o analiză exhaustivă a raporturilor dialectale dintre elementele terminologice geografice populare şi toponimele rezultate din participarea acestora în structuri. Totuşi răspândirea teritorială a acestor termeni, toponimizaţi în cea mai mare parte, şi analiza confruntativă dintre spaţiile marcate de o parte şi de alta a Oltului[13] pot evidenţia câteva aspecte, pe care le vom detalia în cele ce urmează.

8.1. Termenul geografic popular care a dispărut din vorbirea curentă şi nu e înregistrat lexicografic în surse actuale, dar care s-a menţinut într-o structură toponimică, deşi, din punct de vedere semantic, se tinde spre opacizare. Este cazul entopicului **coca** „vârf de deal sau de munte; ridicătură de teren” (Iordan, *op. cit.*, 35), care putea fi şi o variantă fonetică a lui **cuca** „ridicătură înaltă, ţuguiată în vârful dealului” (informaţie din anchetă), cu sensul auxiliar „o formaţiune geologică distinctă de deal, dar şi de vârful acestuia” şi marcat lexicografic prin etimologie necunoscută (DEX). Termenul geografic popular s-a toponimizat într-un oiconim (*sat* în *c.* Vintilă Vodă – Bz, dispărut în timp).

Toponimizat, termenul geografic popular (TGP) a circulat în extensii toponimice pe orizontală, alcătuite din secvenţe ipostaziate, cu o existenţă parţială în zona submontană a Munteniei.

În structuri, **Coca**, privit numai ca toponim, nu poate fi analizat etimologic, ci doar prin implicare într-un raţionament de evidenţiere a unei posibile geneze de la un alt nume propriu[14].

În seria „derivatelor” pe orizontală, **Coca** constituie nucleul de bază, la care se asociază determinanţi identitari; **Coca Antimireşti (Coca Antimirească), Coca Frunză Verde, Coca-Furtunescu, Coca-Merei, Coca-Niculeşti, Coca Plină, Coca-Schei, Coca Seacă, Coca Tânereştilor, Coca-Vişan, Coca-Vlahuţei**.

8.2. Termen geografic popular polisemantic cu unele sensuri conservate în structuri toponimice:

[13] Cf. *Dicţionarul toponimic al României. Oltenia*, vol. I–VIII, Craiova, 1993–2007.

[14] Vezi, Ecaterina Mihăilă, *Despre geneza şi funcţia numelor proprii*, în LR, XXVII, 1978, nr. 3, p. 267–272.

BDD-A15274 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:03 UTC)

Chiciu „pădure din care se pot tăia nuiele”, „grind”, „vârful ascuțit al unui ostrov”, sensuri atestate în DLR. Dintre acestea, toponimia a consolidat sensul „pădure” în structura de tipul **Chiciu Iazului** (*s.c.* Gropeni – Br.).

8.3. Sensuri nou apărute, unele parțial rezultate prin extensiuni toponimice, dar conservate numai în formanți denominativi:

Căcaina „prival” *s.c.* Stăncuța – Br., „femeie murdară”, „murdărie”, sensuri atestate în MDA.

Ca o prelungire a sensului general de „murdărie” a apărut şi a fost conservată în urbanonimie formula denominativă **Căcaina** „braț colector cu ape reziduale” (Focşani – Vn.).

8.4. Sensuri nou apărute ale termenilor geografici populari numai în cadrul toponimiei devenite opace prin dispariția formei topografice motivaționale:

Ciclov „ridicătură mare şi ascuțită la vârf, rotundă la bază” (DELR; vezi şi **Ciclovu**, DTRO II). În zona inundabilă a Dunării din județul Ialomița, sensul de „lac”, asociat cu identitatea formală a cuvântului din cadrul ipostazelor din extensie, ar putea fi aberant. Etimologia este dată cu rezerva existenței posibile local a unei forme topografice denumite **ciclov** care să justifice motivațional sensul de „lac”.

Căcănău „surpături” *s.* Cosaci *c.* Brăduleț – Ag. Etimologic, a fost apropiat de etimonul **căcălău** „grămadă de lucruri nefolositoare” (MDA), fapt justificat şi prin prezența acestui apelativ ca entopic toponimizat în **Căcălău** „vâlcea” *c.* Titulescu – Ot. Sensul „surpături”, conservat numai la nivel toponimic, se menține opac, la prima vedere, în lipsa formațiunilor geologice motivaționale local.

8.5. Sensuri rezultate din circulația termenilor geografici populari de la un denotat la altul, conservate în toponimie, transparente prin identitate formală, dar interpretabile motivațional:

Călina „coastă” *c.* Vedea – Ag. ← **călină** „fruct” (MDA);

Călişte „teren arabil” *c.* Goleşti – Vl. ← **călişte** „loc unde a fost o pădure de călini” (MDA);

Ciuciur „moşie” *s.c.* Cisclău – Bz. ← **ciuciur** „izvor care curge pe un scoc” (DELR);

Cornu „deal” *s.c.* Boteni – Ag. ← **corn** „arbore, vârf de deal, vârf stâncos” (DELR), „pământ format din sfărâmături de stânci” (T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română*, Chişinău, 1931). Sensul „strâmtoare” (Petre Coman, *Glosar dialectal*, Bucureşti, 1939) este prezent în urbanonimia timpurie, unde mai înseamnă şi „vad” (Adrian Rezeanu, *Toponimie bucureşteană*, Bucureşti, 2003).

8.6. Termeni geografici populari cu sensuri şi forme la nivel dialectal conservate istoric în structuri de tezaur toponimic regional, alături de care, prin transferuri de nume şi de sens, condiționate cultural, au fost consacrate prin uz şi alte serii semantice potrivit cu alte denotate locale. La această subcategorie de termeni s-a produs o separare între motivat şi arbitrar, la rându-i condiționată istoric şi cultural, dar şi un amalgam lexical în care coexistă, la diferite nivele reprezentative, sensuri şi forme cu origine şi apartenență marcate şi încadrate diferit teritorial.

BDD-A15274 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:03 UTC)

De exemplu:
Bahna „pădure” *s.c.* Godineşti – Ag. ← **bahnă** „teren mocirlos”,
„moşie” *s.c.* Vlădeşti – Ag.,
„vale” *s.c.* Mânzăleşti – Bz.;
Bahnele „sat” *c.* Vintileasca – Vn.,
„cartier” *m.* Focşani – Vn.,
şi în structuri;
Bahna Brebului *s.c.* Lopătari – Bz.;
Bahna Grigoreni *s.c.* Vlădeni – Ag.;
Bahna Mare *s.c.* Nehoiu – Bz.;
Bahna Rusului „poiană” *s.c.* Nucşoara – Ag.;
Bagna Ursului „lac” *s.c.* Corbi – Ag.

Acceptarea etimologiei *top.* **Bahna** prin entopicul *rom.* **bahnă** este dificil de admis pe un teritoriu vast, omogenizat fortuit, unde entopicului i se pot acorda teoretic şi etimologii legate de contactul direct cu arii laterale distincte (cf. *ucr.* **bahno** „loc mlăştinos” pentru zona de nord a Moldovei). Similitudinea formală a acestui etimon cu toponimele din zona de sud a ţării (zona montană şi premontană a Munteniei şi Vrancea) nu poate fi explicată prin prezenţa unei presupuse populaţii slave răsăritene în aceste locuri, ci numai prin coborârea din zonele nordice ale ţării, din aproape în aproape, a termenului **bahnă** în cadrul lexicului general al limbii române.

Analizând, pe de o parte, sensurile cu care apare acest entopic toponimizat, rezultate şi ele pe baza unui lung şir de transferuri de nume şi de sens, iar, pe de altă parte, alternanţa formelor **Bahna** şi **Bagna** în sursele istorice şi geografice pentru sudul ţării, dispuse constant în ultimile trei secole, considerăm **bahna** aparţinând fondului general al limbii.

În extensii toponimice pe orizontală, **bahna** asociat cu determinanţi, de regulă antroponimici, desemnează ipostaze „derivaţionale” marcate semantic diferit: **Bahna Rusului** „poiană”.

În urbanonimia timpurie (secolul al XIX-lea), termenul geografic popular **bahna**, puternic toponimizat, desemnează părţi de târguri sau oraşe (**Bahnele**, *cartier m.* Focşani – Vr.), dar constituie şi un reper dominant plasat pe traiectul unei căi de circulaţie (**Drumul Bahnelor**, Focşani – Vr.). În lipsa formaţiunii topografice locale motivaţionale, desemnarea urbană prin **Bahnă**, aparent, este golită de conţinut.

Bărăcia „loc cu apă stătătoare” *s.c.* Bălileşti – Ag. (DELR), termen cu răspândire mare în Transilvania şi Muntenia.

La nivel diacronic, tot în sudul ţării, prin participarea entopicului la nume intrate în extensii toponimice, **bărăcia** înseamnă „vad de moară” *m.* Buzău, *s.c.* Găiseni – Gr., „poiană” *c.* Valea Mare – Pravăţ – Ag., „moşie” – Ag.

Structurile toponimice în care **bărăcia** intră, **Bărăcia Duvalmului** *s.c.* Albeşti – Ag., **Bărăcia Gresiei** *c.* Valea Mare – Pravăţ – Ag., au conservat

BDD-A15274 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:03 UTC)

prezența acestui termen în vocabularul curent, alături de celelalte sensuri „derivaționale”.

9. Rezumând, putem afirma că raportul dintre toponimie şi dialectologie este un proces activ, stabil şi benefic pentru sistemul lexical în general. Manifestarea acestui raport pe diferite planuri, fonetic, semantic, lexical, constituie, pe de o parte, o modalitate de îmbogățire a vocabularului terminologic, iar, pe de altă parte, prin reactualizarea sensurilor şi formelor dialectale, procesul contribuie la evidențierea aspectelor vii ale limbii în perioade marcate istoric.

TOPONYMIE ET DIALECTOLOGIE

RÉSUMÉ

Cet article analyse quelques aspects de la relation entre les deux disciplines linguistiques.

On fait observation sur l’évolution du terme géographique populaire marqué lexical dialectal vers la formule toponymique résultée par sa participation.

Les conclusions de l’analyse renforcent le caractère actif de cette relation dans l’ensemble de la toponymie roumaine.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Calea 13 Septembrie nr. 13, Bucureşti

BDD-A15274 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:03 UTC)